

Кириченко В.В. Ідеографічне дослідження кризи професійної адаптації у ситуації зміни професії // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, 2013. – №11 (270). – Част. II. – С. 152-158.

УДК 377

В.В.Кириченко

ІДЕОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИЗИ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ У СИТУАЦІЇ ЗМІНИ ПРОФЕСІЇ

Відносини між членами цивілізованого, високорозвиненого суспільства в ідеалі можна назвати «симбіотичним», взаємовигідними, взаємодоповнюючими. Суспільство можна порівняти з великим злагодженим організмом завдання якого забезпечити комфорт та безпеку життя кожного з його членів. На думку М.С.Пряжнікова, Г.М.Кочетова, В.А. Ядова виникнення потреб масового характеру дало поштовх для розвитку окремих професій, які існують (або існували) з метою задоволення суспільних потреб і зникали разом з ними. Професія – це обмежений, в результаті суспільного поділу праці, вид суспільно-корисної діяльності, який потребує спеціальної підготовки, передбачає обов'язкову винагороду (у вигляді матеріальних та нематеріальних благ), а також є ресурсом задоволення інших соціальних потреб, у тому числі у соціальній приналежності та визнанні.

Головну роль у професійному самовизначенні відіграє профорієнтаційна робота, мета якої: якісна діагностика здібностей та умінь, особистісних якостей майбутніх працівників та спрямування особистості на групу професій, які їм відповідають. У дослідженні І.Ю.Антоненко було виявлено, що у процесі професійного розвитку студентів вузу та коледжів домінують прагматичні мотиви (реальна можливість отримати професію, можливість працевлаштування, близькість навчального закладу до будинку, престижність навчального закладу), тоді як професійні мотиви займають останнє місце [1]. На думку Л.Б.Шнейдер адекватність професійного самовизначення залежить від сформованого у самосвідомості особистості «образу» майбутньої професії, який певним чином порівнюється з образом «Я» [2]. Тенденції розвитку ринку праці у світі, швидка плинність технології, засобів виробництва вимагає від майбутнього працівника постійної мобільності, здатності змінюватися. Професійна приналежність особистості визначає не лише сферу суспільно-корисної зайнятості, вона визначає спосіб її життя, особливості розвитку мислення та світогляду [3]. Вибір професії набагато глибший процес ніж пошук власного місця у суспільстві. За цим актом стоїть складний процес оцінки людиною потенційної можливості

виконувати професійну діяльність, оцінка рівня задоволеності професією.

Зміна фази професійного розвитку (за Є.О.Клімовим) супроводжується кризами, які є показником переходу кількісних накопичень у якісні новоутворення. Кризи професійного розвитку, які виникають у період переходу від однієї фази до іншої є закономірними, тому особистість має внутрішні ресурси для їх успішного розв'язання. Психофізична готовність особистості до професійної діяльності, готовність та здатність розвиватися у межах чітко визначеної програми, яка формується на різних етапах вікового розвитку робить працівника менш чутливим відносно змін зовнішніх умов виробничого середовища: трудових обов'язків, диспозицій соціально-рольових відносин, засобів та технологій виробництва. Криза професійного розвитку у період професійної адаптації пов'язана з тим, що молодий фахівець, яку б якісну та сучасну професійну освіту він не отримав, не може абсолютно ідеально вписатися в рамки „ось цього” виробництва [4, с. 248-251].

У ситуації вимушеної зміни професії, яка може бути детермінованою різними соціально-економічними (скорочення штату, ліквідація підприємства, зміна умов оплати праці), соціально-культурними (низький рівень професійної мобільності, „прикутість” до регіону проживання) та індивідуально-особистісними чинниками (психологічна неготовність до виконання професійної діяльності), знижується загальний рівень адаптивності особистості, а отже, як варіант деструктивного розвитку, спричинити особистісну ригідність відносно нового, ще не освоєного, предмета праці (що проявлятиметься у ставленні до колективу, продуктів праці, можливостей професійного розвитку). У процесі професійного розвитку (який починається у ігровій, навчальній діяльності) у працівника розвивається ціннісне ставлення до здібностей та особистісних властивостей як ресурсів адаптивно доцільних форм поведінки (О.Л.Музика) [5]. З позицій суб'єктно-ціннісного аналізу у основі типології еволюційно-доцільних типів особистості лежить припущення, що в основі відмінностей того чи іншого типу є ціннісне ставлення до здібностей як основного адаптаційного ресурсу. «Різноманіття здібностей (а їх, як відомо, є стільки, скільки й діяльностей) визначає широкий пристосувальний діапазон людини і реалізовується в тисячах діяльностей, що мають суспільну і особистісну значимість» [6, с.188]. Особливе ставлення до здібностей як адаптаційного ресурсу визначають відмінності ціннісної регуляції діяльності та взаємодії з соціальним середовищем. В основу нашого дослідження лягло положення про те, що здібності є основою для успішного виконання певного, вузького спектру діяльностей (К.К.Платонов). Тому ціннісне ставлення до здібностей, яке на думку О.Л.Музики, пов'язана з загальною життєвою стратегією їх використання як адаптаційного ресурсу у різних ситуаціях, може неоднозначно впливати на ефективність професійної діяльності.

У дослідженні, яке ми провели за допомогою ММЦС (Методики моделювання ціннісної свідомості) О.Л.Музики з працівниками які знаходилися на етапі професійної адаптації, виявилось, що ситуація зміни професії (орієнтації та запити регіону, ринку праці, можливостей професійної перекваліфікації та працевлаштування центрів зайнятості) здібності, уміння, особистісні якості та набутий досвід можуть вступати у суперечність з вимогами нової професії. У процесі професійної перекваліфікації криза професійної адаптації виникає як результат існування у ціннісній свідомості дихотомічно несумісних смислових утворень, які унеможливають існування один одного. Система діагностичного відбору, яка використовуються для оцінки професійної придатності особистості (як правило батареї тестів) враховують оцінку розвитку професійно-важливих якостей (орієнтуючись на професіограмі та психограму професії). Хоча професійний відбір не враховує розвиток інших особистісних властивостей, які нікуди не зникають, не існують окремо від інших здібностей (В.Д.Шадріков) та можуть неоднозначно впливати на загальну професійну ефективність. Професійний відбір, на думку Є.О.Клімова, «часто на практиці навіюється стереотипами технократичного мислення: взяти підходящий матеріал і не брати непідходящий» [7, с.8].

Кризи професійного розвитку супроводжуються локальними чи глобальними ціннісними кризами (О.Л.Музика) [8]. Ситуація професійної адаптації змушує працівника переоцінити набутий життєвий досвід, референтне оточення, загальний рівень розвитку та професійну компетентність. Для ілюстрації основних ідей, висунутих у межах цієї роботи, ми використали результати дослідження за ММЦС Дмитра К., який працює менеджером з реалізації готової продукції. За результатами вступної бесіди досліджуваній планує працювати на підприємстві до 1 року, основна причина роботи на займаній посаді – фінансова стабільність та можливість достойного заробітку. За результатами біографічної бесіди досліджуваній більшість подій, які відіграли визначальне значення у їх житті пов'язують з розвитком музичних здібностей, здобуттям музичної освіти (у майбутньому досліджуваній планував продовжувати навчання, проте у зв'язку з рядом життєвих колізій цього зробити не вдалося).

У результаті факторного аналізу отриманих числових даних було виділено чотири фактори, перший з них описує 28,2% масиву даних, тому має найбільшу вагу при аналізі якісних показників, другий – 19,6%, третій – 13,9%, четвертий – 12,7%. Виділені фактори можна віднести до двох груп, перша з яких описує сферу професійної діяльності, друга – сферу поза професійних захоплень. До першого фактору увійшли конструкти, які стосуються сфери музичних захоплень досліджуваного: «захоплення музикою» (факторна вага – 0,89), «цікава людина» (0,88), «адекватність вчинків» (0,77), «вміння грати на фортепіано» (0,66) та «вміння сприймати музику». До другого фактору увійшли конструкти,

які стосуються професійної діяльності досліджуваного: «вміння продавати» (0,94) та «вміння подобатися людям» (0,87) до цього ж фактору з дещо нижчою факторною вагою увійшли такі конструкти як «бажання працювати» (0,51), «прямолінійність» (0,57) та відповідальність (0,67). Досліджуваний розмежовує адекватність «дій» та «вчинків», маючи на увазі під першим – відповідність дій ситуації в якій він знаходиться та відповідність між тим, що він робить та його інтересами. У першому факторі конструкт «адекватність вчинків» знаходиться у тісному зв'язку з конструктами «захоплення музикою» та «цікава людина», що може свідчити про те, що основою моделі самопрезентації досліджуваного у соціальному середовищі є його музичні здібності, мистецтво, яке на його думку відповідає його природі. У другому факторі ці конструкти протиставляються професійно-важливим якостям «вміння продавати» та «вміння подобатися іншим». У третьому факторі присутня яскраво виражена опозиція конструктів «прямолінійність» (0,83) та «адекватність дій» (-0,82), які можуть свідчити про рефлексію досліджуваним негативних наслідків деяких подій.

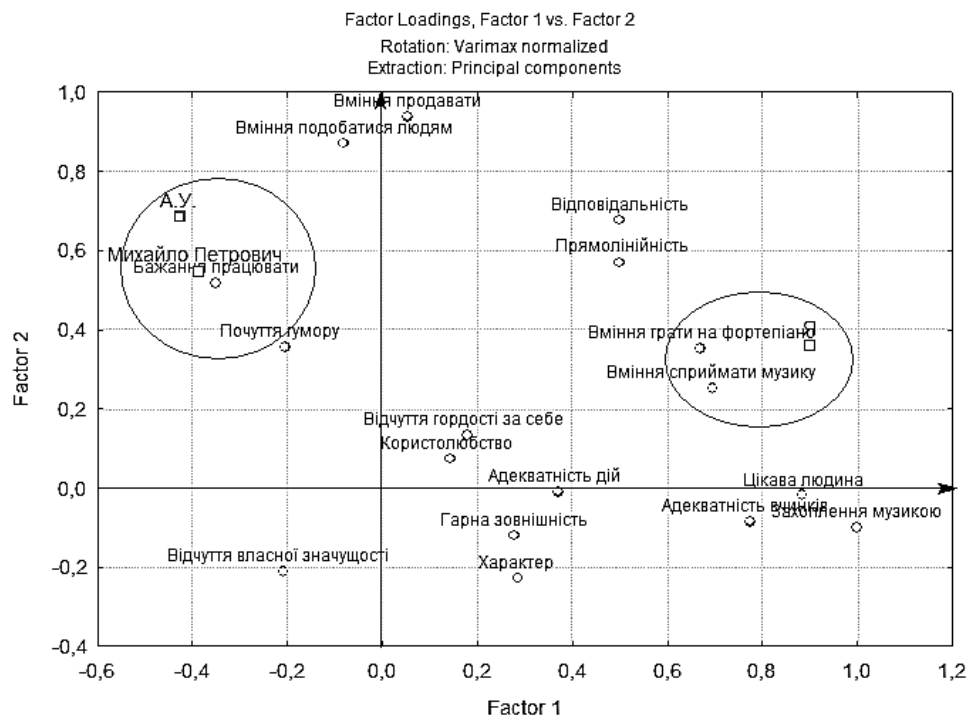

Рис. 1. Факторно-семантична модель ціннісної свідомості досліджуваного Дмитра К.

На факторно-семантичній моделі ціннісної свідомості досліджуваного (Рис. 1.) видно, що група музичних умінь та здібностей знаходяться у зоні суб'єктивних цінностей, а отже мають високий кореляційний зв'язок з іншими ціннісними утвореннями. Група

конструктів, які відносяться до сфери професійної діяльності знаходяться, виходячи з концептуальної моделі ціннісної свідомості О.Л.Музики, у зоні моральнісних цінностей, а отже можна припустити, що вони мають декларативне походження, пов'язані з соціально-професійними очікуваннями (на такий висновок нас наштовхує також тісний зв'язок цих конструктів з персонами «А.У.» та «Михайло Петрович» які пов'язані з життєвими етапами професійного становлення досліджуваного).

Життєвий світ особистості є цілісним, а тому досвід який накопичив працівник не поділяється на «професійний – не професійний», чи «ситуативно доцільний – ситуативно недоцільний». Професійно-важливі новоутворення мають гармонійно вплітатися у вже накопичений досвід працівника, що унеможливорює появу мономорфних ціннісних утворень. Основними ознаками ціннісної свідомості працівників які мають ресурси для суб'єктної активності: цілісність та неподільність накопиченого досвіду (якщо він уже увійшов у ціннісно-смыслову систему координат). Особистість залишається цілісною, самобутньою лише «саме у такому поєднанні» особистісних властивостей, умінь, здібностей, лише у «цьому» референтному оточенні (тому така категорія працівників може ефективно пристосуватися не до будь-якого професійного середовища), і лише виконуючи певний вид робіт, що необхідно враховувати у системі професійної освіти і навчання осіб, які проходять період професійної адаптації у ситуації вимушеної зміни професії.

Список використаних джерел

- 1. Антоненко І.Ю.** Сучасні соціально-психологічні особливості ціннісно-змістового самовизначення учнівської молоді / І.Ю. Антоненко // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка. Т.ХІ, част. 3. – К., 2009. – С.7-16.
- 2. Шнейдер Л.Б.** Профессиональная идентичность / Л.Б. Шнейдер. – М.: МОСУ, 2001. – 272 с.
- 3. Толочек В.А.** Современная психология труда: Учебное пособие / Толочек Владимир Алексеевич. – СПб.: Питер, 2005. – 479 с.
- 4. Климов Е.А.** Психология профессионального самоопределения: Учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Е.А.Климов. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 304с.
- 5. Музика О.Л.** Розвиток здібностей та обдарованості в процесі вікового розвитку особистості / Музика О.Л. // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості та обдарованості. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. В.О.Моляко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім.І.Франка, 2007. – Т.12, Вип. 2. – С.142-148.
- 6. Музика О.Л.** Типологічний підхід у психології здібностей та обдарованості як альтернатива ситуаційно-диспозиційній антиномії // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць / За ред. В.О.Моляко. – Т.12. – Вип. 4. – Житомир: Вид-во

ЖДУ ім. І.Франка, 2008. – С.184-192. 7. **Климов Е.А.** Некоторые психологические принципы подготовки молодежи к труду и выбору профессии / Климов Евгений Александрович // Вопросы психологи, 1985. – №4. – С.5-8. 8. **Музика О.Л.** Криза творчої особистості: суб'єктно-ціннісний підхід до типології / Музика Олександр Леонідович // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України, 2001. – С. 63-72.

В.В.Кириченко

Ідеографічне дослідження кризи професійної адаптації у ситуації зміни професії

Суперечності між індивідуально-психологічними властивостями особистості та об'єктивними вимогами професії супроводжується процесами переоцінки життєвого досвіду особистості. Це може призвести до розвитку локальних чи глобальних ціннісних криз, які відображають деструктивну динаміку у особистісному та професійному розвитку. У роботі представлено результати ідеографічного дослідження, які демонструють основні ознаки прояву кризи професійної адаптації у ситуації вимушеної зміни професії.

Ключові слова: професійна адаптація, криза професійного розвитку, розвиток особистості, ціннісна криза

В.В. Кириченко

Идеографическое исследование кризиса профессиональной адаптации в ситуации смены профессии

Противоречия между индивидуально-психологическими свойствами личности и объективными требованиями профессии сопровождается процессами переоценки жизненного опыта личности. Это может спровоцировать развитие локальных или глобальных ценностных кризисов, которые отражают деструктивную динамику в личностном и профессиональном развитии. В работе представлены результаты идеографического исследования, которое демонстрирует основные признаки проявления кризиса профессиональной адаптации в ситуации вынужденного изменения профессии.

Ключевые слова: профессиональная адаптация, кризис профессионального развития, развитие личности, ценностный кризис

V.V. Kirichenko

Ideographic research of the crisis situation in the professional integration of occupational mobility

Contradiction between the individual psychological characteristics of the individual and the objective requirements of the profession accompanied by processes of revaluation of experience of the individual. This can lead to the development of local or global crisis of values that reflect the destructive dynamics of the personal and professional development. The results of the

ideographic study, which demonstrates the basic features of the crisis situation in the professional adaptation must change profession.

Keywords: professional adaptation, the crisis of professional development, personal development, crisis of values